

כתום

"ואיפה היה המקום הראשון הראשון? כי המקום הראשון הראשון ובלי שום אסמכתא, היה הצבע הכתום, כתום כולו, כתום כתום, כתום מאוד ולגמרי... ושם היתה התחלת הכל, לפני כל מה שבא אחר כך, התחלת השמיים והארץ, החום והיום והרוח, ואמא שנושאת בחיקה, עם ריחה של אמא, זה היה המקום הראשון." ¹

חווית הכתום, "כתום מראה גלים רכים, כתום מואר וכתום מוצל..." מתוארת ע"י ס. יזהר, כחווית תשתית, זכרון ילדות ראשון בעודו עולל בידי אמו.

אל מרחבי הכתום הפרושים, מתערבלים, מתערסלים, מגיעה בתיה גרוסברד כשהיא אמנית בוגרת ובשלה. במשך שנים היא מחפשת לעצמה נתיב לביטוי עצמי נפשי באותה שפה שסימניה קוים וכתמי צבע המונחים/נכתבים על גבי משטחי בד ונייר. היא מפלסת לעצמה דרך עצמאית בתוך ים של תקדימים, השפעות ומסורות מתוך כורח הולך ומתגבר להגיד משהו דחוף ודוחק של מי שנמצאת בעולם ונפשה סוערת, להגיד בשפה האחת והיחידה בה היא יודעת ממש לדבר – בציור.

ראשיתה של הדרך אל הבדים הכתומים הגדולים – בציור מן הטבע. את מירקם עלוותם של עצים, מתרגמת היד המציירת לסבך של קווים, נשבית בקסם התנועה הקווית המרקדת. במשך מספר שנים (שנות ה-70) היא יושבת מול נופים הרריים גדולים ורחבים: נופי כרמל, הרי מרון, ירושלים, גלבע. בעפרון שחור היא סורגת את מירקמם לתוך מרחבי הנייר הלבן, פקעות ותלתולי קווים: רישום סיסמוגרפי של חווית נפש והווייתו של הנוף.

"פיתחתי את הקו הייחודי שלי מתוך המחשבה שאם אוהב את ההרים, את התנועה, אוכל להגיע לביטוי מלא בציורי, מצוטטת בתיה גרוסברד. ² הדרך לביטוי העצמי בציור עוברת דרך הטבע, לא רק מתוך התבוננות ותרגום לשפת הציור, אלא בעיקר מתוך אמפטיה:

"טבע הוא המקור לכל השראה – אין זה משנה אם האמן עובד ישירות מן הטבע, מן הזכרון או מן הדימיון – טבע מהווה תמיד את המקור לכל דחפיו היצירתיים" מורה הנס הופמן. ³

"חוט אריאדנה" של בתיה גרוסברד נמשך בדרך של הפשטה מן הטבע אל לב ליבו של העניין – אל הכתום. במשך השנים היא יושבת מול הנוף, לומדת אותו ומתחברת אל מרחביו העצומים. מן הפרטים הממשיים העוטפים אותו. היא רושמת שטחים מונוכרומטיים של פקעות קוים שחורים לבנים. באופן מופלא היא מפשיטה את הנוף מתוך לבושו שלו: עצים, שיחים, סלעים ומגיעה אל איזה עיקר שמעבר: "היא יוצרת ומראה לנו עולם רחב ידיים שאין לו התחלה ואין לו סוף. אנו עומדים מול מסתורין המקנה לנו תחושה של יופי וגדולה." ⁴

העין הצופה ברישומים האלה מאתרת, תוך התבוננות ממושכת, זרימה אחרת. זרימה של גושים כהים גדולים מתוחמים במירווחי הנייר הלבנים. הפוזיטיב מתחלף בנגטיב. ⁵ כאן נחשפת התנועה הגדולה של העולם, שהיא מעבר לצורות הממשיות ואשר אליה מתחברת נפשה של האמנית. תנועה זו תבוא שוב לידי ביטוי, בגוונים עזים של כתום ובפורמאטים גדולים במיוחד, בהמשך.

בין רישומי הנוף לציורים הכתומים מפרידה חטיבת ציורים על נייר מסוף שנות ה-70 וראשית שנות ה-80, שאני רואה כאינטרוואל – כמעבר מן השחור לבן לצבע, מקו לכתם, מהפשטה של הטבע לציור מופשט. ⁶ הציורים האלו ואלו שיבואו אחריהם, קושרים את בתיה גרוסברד אל הציור המופשט האקספרסיוניסטי האמריקאי, למרות ההבדלים בנקודת המוצא ובמניעים הנפשיים.

תקופת מעבר זו מהווה מבחינות מסוימות מעין בדיקה מוגבלת של מרכיבי הציור (הקו והכתם הצבעוניים) לקראת הזינוק קדימה, שיצמצם בצבע, ישוב למונוכרום וישאף לדחוף את גבולות הציור החוצה – למתוח אותם ב-Blow up כתום ענקי.

מבחינה קומפוזיציונית מעניינת נטייתה לתחם את הציורים הללו בתוך הדף. מערכי הצבע נמנעים מלגעת בשוליים הנכפים עליהם בתובענות. נוצרת קומפוזיציה סגורה, לא טבעית, וזאת בניגוד לקומפוזיציות הפתוחות של רישומי הנוף ומאוחר יותר של הבדים הכתומים הגדולים.

עיון בקטעים מתוך משנתו של הנס הופמן, אחד ממניחי היסודות לאקספרסיוניזם המופשט האמריקאי, מראה התאמה מופלאה בין השקפותיו העקרוניות לבין עבודתה של בתיה גרוסברד.

הופמן מדבר על: "יצירת מציאות חדשה במונחים של המדיום" על כך: "שכל מהלך יצירתי דורש פישוט והפחתה, פישוט הנובע מתוך הכרה במה שהכרחי".⁷

גרוסברד מפתחת את הביטוי האמנותי שלה באופן אינטואיטיבי, שמתבאר בצורה כה ממצה בהמשך דבריו של הופמן על יחס, על אמצעי הביטוי, על החוקים התמונתיים ועל מישור התמונה.⁸

החל מאמצע שנות השמונים שבה גרוסברד, אל המבנים הגדולים של רישומי הנוף משנות השבעים. הפעם נפרשים נופיה של הנפש, אשר מקבלים ממשות צורנית צבועה בעיקר בצבע אחד – בכתום.⁹

המונוכרום הוא מסקנה של האמנית, שלב ברדוקציה, בניסיון להגיע אל העיקר, אל הביטוי המתומצת האישי המלא שלה כציירת.

באמנות זמננו מהווה השימוש במונוכרום חלק מן הדיון על הגדרת ה"עצמי" של הציור ושל הגדרת העצמי של האמן. ההצטמצמות לצבע אחד וגונויו אינה מהווה ביטוי לדלות אלא לשיאפה לחדד את האמירה האישית. במאמר, המתייחס לתערוכת המונוכרום, שנערכה בליאון ב-1986, כותבת מרסיה חפיה:¹⁰

"בניגוד למה שניתן היה לצפות ביטאו העבודות בתערוכה [כולן מונוכרומים, בחלקם הגדול מונוכרומים רדיקליים] לעמקן רגישויות של האמנים המעורבים. כל ציור עמד בבירור כמייצג של האישיות, העצמי, האופי של האמן. העבודה לא נהייתה חסרת משמעות אלא תוית היכר ליוצרה (במובן של לוגו), יתרה מכך, היא היתה מחוננת בחשיבות יוצאת מן הכלל: היה עליה לייצג את האמן, את אישיותו".

הכתום שהיא בוחרת, הוא מיזוג של אדום וצהוב באינטנסיביות משתנה.

ב"על הרוחני באמנות" אומר קנדינסקי: "הכתום מתהווה מתוך קירוב האדום אל האדם" כתום מתקבל מעירוב של אדום וצהוב כש: "האדום, הממלא תפקיד חשוב בכתום, מגן על צליל הלוואי של הרצינות שבצבע זה, הוא משול לאדם היודע נאמנה את כוחותיו, לפיכך הוא מעורר רגש בריא במיוחד".¹¹

בסכמת הניגודים שלו¹² הוא ממקם את הכתום כאחד הקרובים ביותר (עם האדום) אל קוטב החיים (הצבע הלבן) כשהניגוד המשלים לו, הקרוב לקוטב המות (השחור) הוא הצבע הסגול. על שני הניגודים הללו הוא מעיר שאיזוןם בלתי יציב משום שהם מתהווים מחיבור בין שני צבעים ועל כן נוטים לאבד את שווי המשקל.

הכתום הינו איזון בין האדום שהוא צבע "נעדר גבולות בעל אופי חם, פועל כלפי פנים כצבע חסר מרגוע, השופע חיים וחיות" לבין הצהוב "שאופיו קל הדעת מבזבז עצמו לכל העברים".¹³

בין הציורים הכתומים ישנם טיפוסים שונים. בחלקם היא מעמתת משטחי צבע חלקים עם משיכות מכחול, בחלקם האחר היא יוצרת משטחי צבע גדולים המתחברים לדיפטיכונים ענקיים, שמתמודדים עם שאלת החיבור שביניהם ובין הצורות הפנימיות שבתוכם. אילו האחרונים מתאפיינים בגישה פיסולית, בצורות נופיות טיטאניות אשר יוצרות מבנים ארכיטקטוניים, שניתנים ליישום בחלל תלת מימדי.¹⁴

בחירתה של גרוסברד בצבע הכתום, על גבי בדים גדולים ובצבעי שמן מהווים בעיני שיא של ויטאליות ושיחרור של אמנית, אשה ואדם, שנאבקה כל חייה למצוא את הדרך לבטא את עצמיותה וייחודה ואשר מצאה בתימצות, של צורה

וצבע ובפורמאטים הגדולים את הדרך לומר זאת בקול רם, למרות הסיכון הכרוך בכך.

כאן מגיעה בתיה גרוסברד למיצוי אמירתה האישית בציור. מרישומי הנופים, שנעשו מתוך הסתכלות, היא מגיעה לפרישה נועזת של נופי הנפש אליהם נפתחה מתוך הסתכלות שהפנימה לתוכה את מרחביו של הנוף הפתוח. הפשטת הנוף שלה אינה הפשטת הנוף שאנו מכירים באמנות הישראלית, בציוריהם של זריצקי, סטימצקי ושטרייכמן. ציורי המופשט הלירי שלהם מקיימים זיקה אל המופשט הצרפתי (informel). בתיה גרוסברד היא בין הציירים היחידים בארץ שמקיימים דיאלוג (מאוחר במידת מה) עם המופשט האקספרסיוניסטי האמריקאי. אולם בעיקר מתקיים הדיאלוג שלה בתחום הצר והרחב כל כך, שהוא ממהותו הבסיסית של מעשה האמנות, בתחום שבין הטבע, האמן והציור. ממעשה הבריאה למעשה של בריאה (מטבע לאומנות): "הציור הוא רגע של ויטאליות שהונצח ובכך נשר מן החיים, נשר מן האדם היוצר."¹⁵

עדה נעמני

מראי מקום והערות:

- * מאמר זה מבוסס בחלקו על מאמר שכתבתי: "אל הכתום" בתיה גרוסברד. קטלוג הגלריה העירונית לאמנות, רחובות, 1994.
1. ס. יזהר, מקדמית, זמורה ביתן, מוציאים לאור, 1992, עמ' 7 – 8.
2. אורי נאור, הכתום הגדול, כל כי 8.9.95 עמ' 119.
3. קטעים (מתורגמים על ידי) מ"חיפוש אחרי האמיתי ומאמרים אחרים" של הנס הופמן מופיע בתוך:
Herschel B. Chipp (ed), *Theories of Modern Art, A Source Book by Artists and Critics*, University of California Press, 1968, pp. 536-545.
4. ג. תדמור, בתיה גרוסברד, קטלוג המוזיאון לאמנות חדשה חיפה, 1972.
5. שם, בהמשך.
6. רפרודוקציות של ציורים אלה ניתן למצוא בקטלוגים שונים של בתיה גרוסברד, למשל קטלוג הגלריה העירונית לאמנות, רחובות, 1994.
7. הופמן, שם, עמ' 539.
8. הופמן, שם, עמ' 554.
9. באותה תקופה ציורו גם מונוכרומים כחולים וירוקים, אולם, הצבע הדומיננטי בציורים הוא הכתום לגווניו השונים שאותו אני רואה כ"לוגו" של גרוסברד.
10. Marcia Hafif, "True colors", *Art in America*, Vol. 6, June 1989, pp. 132-133 (מתורגם על ידי).
11. ואסילי קנדינסקי, על הרוחני באפניו, בייחוד בציור, מגרמנית: שמואל שיחור, מוסד ביאליק, 1977, עמ' 75.
12. שם, עמ' 76.
13. שם, עמ' 73.
14. "המסתורין של היצירה הפלסטית מתבסס על הדואליזם בין הדוֹ-מימדי לתלת־מימדי" הנס הופמן "על היצירה".
Herschel B. Chipp (ed.), *Theories of Modern Art, A Source Book by Artists and Critics*, University of California Press, 1968, p. 540.
15. נורית דוד, "כשבויס היה בהריון", הניכחית הגשית, קטלוג מוזיאון תל־אביב לאמנות, קיץ תש"ן, 1990, עמ' 53.